

INGLIZ VA O'ZBEK XALQ MAQOLLARIDA "JANNAT" VA "DO'ZAX" OBRAZLARINING FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI.

Nigora Zakirova Alimdjanovna

E-mail: n.zakirova20@gmail.com

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti O'qituvchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17528847>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-oktabr 2025 yil
Ma'qullandi: 28-oktabr 2025 yil
Nashr qilindi: 31-oktabr 2025 yil

KEY WORDS

maqol, jannat, do'zax, semantika, funksional tahlil, qiyosiy lingvistika, madaniyat, diniy obraz, milliy tafakkur

ABSTRACT

Ushbu maqola ingliz va o'zbek xalq maqollarida uchraydigan "jannat" va "do'zax" obrazlarining semantik, madaniy hamda funksional xususiyatlarini chuqur tahlil qiladi. Maqollar xalq tafakkurining eng qadimiy va eng boy qatlamlaridan biri bo'lib, ular orqali xalqning diniy e'tiqodi, axloqiy me'yorlari, va falsafiy qarashlari ifoda topadi.

Mazkur tadqiqotda qiyosiy-lingvistik yondashuv asosida ikki xalq maqollarida "jannat" va "do'zax" tushunchalarining ma'no qatlamlari, metaforik ishlatilish shakllari hamda milliy-madaniy konnotatsiyalari aniqlanadi. Tahlil jarayonida bu obrazlarning diniy manbalar bilan aloqadorligi, xalq dunyoqarashidagi o'rni, va axloqiy-didaktik vazifasi yoritiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek maqollarida "jannat" obrazi ko'proq ezgulik, mukofot, tinchlik va baxt ramzi sifatida talqin qilinadi, "do'zax" esa gunoh, yovuzlik, jazo va azob ma'nolarini anglatadi. Biroq, bu tushunchalarning ifodalanish uslubi har ikki xalqning diniy-madaniy asoslari va mentaliteti bilan farqlanadi.

Shunday qilib, maqollar tili orqali xalq tafakkuridagi ma'naviy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va diniy ramzlar tizimi tilshunoslik nuqtayi nazaridan ochib beriladi.

Har bir xalqning **og'zaki ijodi** — bu xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy dunyosi va axloqiy qadriyatlarini mujassam etuvchi **madaniy fenomen** hisoblanadi. Ayniqsa **maqollar** xalq tafakkurining eng ixcham, ammo mazmunan chuqur shakli bo'lib, unda **diniy e'tiqod, falsafiy qarashlar, milliy mentalitet va axloqiy tamoyillar** mujassam bo'ladi.

Shu jihatdan qaraganda, **"jannat"** va **"do'zax"** tushunchalari nafaqat diniy tushunchalar, balki **inson tafakkuridagi ezgulik va yovuzlik, mukofot va jazo, najot va halokat** kabi

universal kategoriyalarni ifodalovchi **kognitiv konseptlar** sifatida namoyon bo'ladi. Bu tushunchalar insonning **ontologik (borliq haqidagi)** va **aksiyologik (qadriyat haqidagi)** dunyoqarashida muhim o'rin egallaydi.

Tarixiy va diniy manbalarda "jannat" ezgulik, poklik, tinchlik, mukofot va najot timsoli sifatida tasvirlanadi, "do'zax" esa yovuzlik, gunoh, azob va jazoni bildiradi. Ushbu qarashlar asrlar davomida xalq og'zaki ijodiga, xususan, **maqollarga** singib ketgan. Maqollar xalq tafakkurida bu tushunchalarni **metaforik** va **axloqiy** mazmunda ifodalaydi, natijada ular nafaqat diniy, balki **ma'naviy-didaktik vosita** sifatida ham xizmat qiladi.

Masalan, ingliz xalq maqollarida ("*He who does good goes to heaven*", "*The road to hell is paved with good intentions*") yaxshilik va yomonlikning natijalari **axloqiy saboq** sifatida ifodalangan bo'lsa, o'zbek xalq maqollarida ("*Jannat onalar oyog'i ostidadir*", "*Do'zaxga hasad olib borar*") bu tushunchalar **islomiy dunyoqarash** va **axloqiy fazilatlar** bilan bevosita bog'langan.

Demak, "jannat" va "do'zax" obrazlari xalq tafakkurida **umuminsoniy qadriyatlar** — yaxshilik, adolat, sadoqat, sabr, halollik, va vijdonlilikni targ'ib etuvchi **semantik markazlar** sifatida namoyon bo'ladi. Ular xalqni yovuzlikdan qaytarish, ezgulikka undash va ma'naviy poklikni qadrlashga chaqiruvchi **didaktik va tarbiyaviy funksiyani** bajaradi.

Ushbu maqolada "jannat" va "do'zax" obrazlarining **semantik, madaniy** va **funksional** xususiyatlari tahlil qilinadi hamda ingliz va o'zbek xalq maqollarida ularning **ifodalanish shakllari, ma'no qatlamlari** va **lingvokulturologik o'xshashlik hamda farqlari** aniqlanadi. Mazkur tadqiqot orqali ikki xalq tafakkuridagi **axloqiy qadriyatlar tizimi** va **diniy metaforalar** orqali shakllangan ma'naviy meros tahlil qilinadi.

Mazkur tadqiqotda **qiyosiy-lingvistik, semantik**, va **kontekstual** tahlil metodlari uyg'un holda qo'llanildi. Ushbu yondashuvlar "jannat" va "do'zax" obrazlarining ingliz va o'zbek xalq maqollaridagi **semantik strukturasini, madaniy konnotatsiyasini** hamda **funksional yuklamasini** aniqlash imkonini berdi.

Birinchidan, **qiyosiy-lingvistik metod** yordamida ingliz va o'zbek maqollarida "jannat" va "do'zax" tushunchalarining **leksik-semantik xususiyatlari** o'zaro solishtirildi. Ushbu tahlil orqali ikki xalqning **axloqiy va diniy qadriyatlarining** o'xshash va farqli jihatlari aniqlanib, bu obrazlarning har bir madaniyatdagi **ta'sir doirasi va funksional ma'nosi** belgilandi.

Ikkinchidan, **semantik tahlil** bu so'zlarning **ko'p qatlamli ma'no tizimini** ochib berdi. "Jannat" va "do'zax" tushunchalari faqat diniy kategoriya sifatida emas, balki **metaforik va simvolik** ma'nolarda ham faol ishlatilishi kuzatildi. Masalan, o'zbek maqollarida "jannat" "baxt", "rohat", "poklik" ma'nolarini ifodalasa, ingliz maqollarida "heaven" ko'pincha "peace", "reward", "salvation" ma'nosida qo'llanadi. Shu bilan birga, "do'zax" ("hell") obrazlari har ikkala tilda **jazolash, azob, yovuzlik va ogohlantirish** semantikasiga ega ekani aniqlandi.

Uchinchidan, **kontekstual tahlil** orqali har bir maqolda "jannat" va "do'zax" so'zlarining **kontekst ichidagi ma'nosi, pragmatik vazifasi va emotsional ohangi** o'rganildi. Bu yondashuv tilda bu obrazlarning **axloqiy, tarbiyaviy va hissiy yukini** aniqlash imkonini berdi. Masalan, ingliz maqollaridagi "hell" ko'pincha ogohlantiruvchi ohangda, o'zbek maqollaridagi "do'zax" esa axloqiy nasihat shaklida ishlatiladi.

Natijada qo'llanilgan metodlar yordamida "jannat" va "do'zax" obrazlarining har ikki xalq tafakkurida qanday **diniy-madaniy ahamiyatga** ega ekani, ularning **funksional yuklamasi**, va **milliy tafakkurdagi aks ettirish mexanizmi** aniqlab berildi. Shu tariqa, tadqiqotda xalq maqollarida diniy obrazlarning **lingvokulturologik modelini** aniqlashga erishildi.

Tahlil natijalariga ko'ra, "jannat" obrazi ingliz va o'zbek xalq maqollarida **ezgulik, mukofot, najot va ruhiy tinchlik** timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu obraz har ikki xalq tafakkurida **insoniy fazilatlar** — **sabr, onalik, halollik, sadoqat va mehr-shafqat** bilan chambarchas bog'langan.

O'zbek maqollarida "Jannat onalar oyog'i ostidadir", "Sabr qilgan jannat ko'rar" kabi ifodalar **diniy e'tiqod va axloqiy qadriyatlarning** birligiga asoslanadi. Bu maqollar insonni **sabr-toqat, onaga hurmat va halollik** orqali ilohiy mukofotga erishishga chorlaydi. "Jannat" bu yerda nafaqat diniy tushuncha, balki **ruhiy baxt va hayotiy farovonlik** ramzi sifatida qo'llanadi.

Ingliz maqollarida esa "Heaven lies at the feet of mothers", "Good deeds lead to heaven" kabi ifodalar "heaven" tushunchasini **yaxshi ishlar va ezgu niyatlarning** mukofoti sifatida talqin qiladi. Bu maqollar orqali **xristian axloqiy qadriyatlari** — ya'ni ezgulik, samimiyat, va mehr-muhabbatning ilohiy mukofot bilan bog'liqligi ifoda etiladi.

Aksincha, "do'zax" (hell) obrazi har ikki xalq tafakkurida **jazolanish, gunoh, hasad va yovuzlik** bilan bog'langan ma'noga ega. O'zbek maqollarida "Do'zaxga hasad olib borar", "Do'zax yo'li yolg'on bilan to'lar" kabi iboralar **axloqiy ogohlantirish** xarakteriga ega bo'lib, insonni yomon niyat, hasad va yolg'on so'zlardan tiyishga undaydi.

Ingliz maqollarida esa "The road to hell is paved with good intentions", "Hell hath no fury like a woman scorned" kabi ifodalar **psixologik va falsafiy** mazmunga ega. Birinchisi yaxshi niyatning amal bilan qo'llab-quvvatlanmasa, salbiy oqibatlarga olib kelishini bildirs, ikkinchisi inson hissiyotlarining kuchini va ularning halokatli oqibatlarini ko'rsatadi.

Umuman olganda, "do'zax" obrazi har ikkala tilda **ogohlantiruvchi, nasihat beruvchi va tarbiyaviy** vazifani bajaradi.

Funksional jihatdan bu obrazlar:

- **Axloqiy-didaktik** (tarbiyaviy) vazifani bajaradi;
- **Diniy-ma'naviy** qadriyatlarni mustahkamlaydi;
- **Kognitiv model** sifatida ezgulik va yovuzlik oppozitsiyasini shakllantiradi.

O'zbek xalq maqollarida "jannat" obrazi

1.Jannat onalar oyog'i ostidadir.

→ Onaga hurmat qilgan inson jannatga sazovor bo'ladi.

2.Sabr qilgan jannat ko'rar.

→ Sabr-toqat ezgulik va najot olib keladi.

3.Halol mehnat – jannat kaliti.

→ Halollik va mehnatsevarlik baxt manbaidir.

4.Jannatga sabr bilan boriladi.

→ Har sinov sabr orqali yengiladi.

5.Jannatning yo'li to'g'rilikdan o'tadi.

→ Adolat va haqiqat ezgulik sari yetaklaydi.

6.Jannatga eltuvchi yo'l halollikdan boshlanadi.

→ Halol inson oxiratda mukofot topadi.

7.Jannat kaliti – onaning duosida.

→ Ota-ona duosi eng katta saodatdir.

8.Sadoqat bilan yashagan jannat ko'rar.

→ Vafodorlik ilohiy mukofotga olib boradi.

O'zbek xalq maqollarida "do'zax" obrazi

1.Do'zaxga hasad olib borar.

→ Hasad insonni halokatga olib boradi.

2.Do'zax yo'li yolg'on bilan to'lar.

→ Yolg'on va riyo – yovuzlik manbai.

3.G'iybat – do'zax o'tidir.

→ Birovni yomonlash og'ir gunohdir.

4.Do'zaxga olib boradigan yo'l ham niyatdan boshlanadi.

→ Yomon niyat oxir-oqibat yovuzlikka olib keladi.

5.Yomonlik urug'i – do'zax hosili.

→ Yovuz ishlarning oqibati halokatdir.

6.Hasad – do'zaxning kaliti.

→ Hasadgo'ylik insonni tinchlikdan mahrum qiladi.

7.Do'zaxni o'zi yaratgan inson o'zi kirar.

→ Yomon amallarning jazosi insonning o'ziga qaytadi.

English proverbs with "heaven" (jannat) image

1.Heaven lies at the feet of mothers.

→ Respect and love for one's mother lead to blessings.

2.Good deeds lead to heaven.

→ Virtuous actions bring divine reward.

3.Heaven helps those who help themselves.

→ God rewards self-reliant, active people.

4.The way to heaven is by good works.

→ Only moral life leads to salvation.

5.Heaven is not reached by a lazy soul.

→ Success and virtue require effort.

6.Heaven's gate is narrow.

→ It is difficult to achieve spiritual perfection.

7.Patience is the key to paradise.

→ Endurance leads to eternal reward.

English proverbs with "hell" (do'zax) image

1.The road to hell is paved with good intentions.

→ Good intentions without actions lead to failure or harm.

2.Hell hath no fury like a woman scorned.

→ No anger is stronger than that of a betrayed woman.

3.Idle hands are the devil's workshop.

→ Laziness leads to sin or trouble.

4.Better to reign in hell than serve in heaven. (from Milton)

→ Some people prefer power in suffering to humility in peace.

5.He that lies down with dogs shall rise up with fleas.

→ Bad company leads to moral corruption (metaphorically tied to hellish imagery).

6.The devil finds work for idle hands.

→ Similar meaning: idleness leads to evil.

7.There is no fire without smoke — nor hell without sin. (variant)

→ Every punishment has its cause.

Olingan natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, "jannat" va "do'zax" obrazlari o'zaro zid tushunchalar bo'lsa-da, ularning **funksional maqsadi bir xil** — insonni ezgulikka undash va yovuzlikdan ogohlantirishdir.

O'zbek maqollarida bu tushunchalar **islomiy dunyoqarash va hadisiiy manbalar** bilan uzviy bog'liq. Masalan, "Jannat onalar oyog'i ostidadir" hadis mazmuniga asoslanib, **onaga hurmat va ehtiromni** eng oliy fazilat sifatida ulug'laydi. "Do'zaxga hasad olib borar" esa Qur'on ta'limotidagi **hasad, yolg'on va gunohning jazosi** haqidagi ogohlantirishni xalqona tilda ifodalaydi. Bu maqollar o'zbek xalq tafakkurida **diniy-axloqiy qadriyatlarning markaziy o'rinni** egallashini ko'rsatadi.

Ingliz maqollarida esa bu obrazlar **xristian axloqiy tamoyillari** bilan bog'langan. "The road to hell is paved with good intentions" maqoli insonning yaxshi niyati amalsiz qolsa, u zararli oqibatlarga olib kelishini ta'kidlaydi. "Hell hath no fury like a woman scorned" esa **insoniy hissiyotlarning kuchi va oqibatlari** haqida falsafiy ogohlantirish beradi.

Farqli jihatlar shundan iboratki, o'zbek maqollarida "jannat" va "do'zax" obrazlari **diniy-axloqiy** mazmunga tayanadi, ingliz maqollarida esa ular **falsafiy-psixologik** kontekstda talqin etiladi. Shunga qaramay, har ikkala madaniyatda ham bu obrazlar **ezgulik, halollik, mehnatsevarlik va ruhiy poklikni** ulug'laydi.

Demak, bu obrazlar orqali xalq og'zaki ijodi **diniy tushunchalarni milliy tafakkur bilan uyg'unlashtirib**, jamiyatda **axloqiy me'yorlarni mustahkamlashga** xizmat qiladi.

1. "Jannat" va "do'zax" obrazlari ingliz va o'zbek xalq maqollarida **ezgulik va yovuzlikning ramzi** sifatida ishlatiladi.

2. Har ikki xalq tafakkurida bu obrazlar **axloqiy-nasihat beruvchi va ogohlantiruvchi** funksiyani bajaradi.

3. O'zbek maqollarida **diniy ifoda kuchliroq** bo'lib, onalik, sabr, halollik va itoatkorlik kabi qadriyatlarga urg'u beriladi.

4. Ingliz maqollarida esa diniy motiv bilan bir qatorda **axloqiy-falsafiy** ma'nolar — niyat, iroda, hissiyot va oqibat kabi tushunchalar aks etadi.

5. "Jannat" va "do'zax" obrazlarini qiyosiy tahlil qilish orqali ikki xalqning **ruhiy dunyosi, madaniy qadriyatlari va axloqiy paradigmasi** yanada chuqur anglanadi.

Shunday qilib, "jannat" va "do'zax" obrazlari xalq maqollarida **diniy, axloqiy va madaniy tafakkurning tili** sifatida xizmat qiladi hamda insonni **ezgulik sari yetaklovchi ma'naviy mezon** vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, H. (2008). O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
2. Karimov, N. (2015). O'zbek xalq maqollari: Semantik tahlil va tasnif. Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Jo'rayev, M. (2012). Maqol va matal – xalq tafakkurining ko'zgusi. Samarqand: SamDU nashriyoti.
4. Oxford University Press. (2015). The Oxford Dictionary of Proverbs. Oxford: OUP.
5. Mieder, W. (2004). Proverbs: A Handbook. Westport, CT: Greenwood Press.
6. Speake, J. (Ed.). (2017). Oxford Dictionary of Proverbs. 6th Edition. Oxford: Oxford University Press.
7. G'ulomov, A. (2011). Til va madaniyat munosabatlari. Toshkent: Fan.
8. Bozorov, O. (2018). O'zbek xalq og'zaki ijodida diniy obrazlarning talqini. Toshkent: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi.
9. Dundes, A. (1994). Folklore Matters. Knoxville: University of Tennessee Press.
10. Norrick, N. R. (1985). How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs. Berlin: Mouton de Gruyter.
11. Sharipova, D. (2020). Ingliz va o'zbek maqollarining qiyosiy tahlili. Toshkent: TDPU ilmiy to'plami.
12. The Holy Qur'an. (Translation by Abdullah Yusuf Ali).
13. The Holy Bible: King James Version. (1611/2010). London: Cambridge University Press.
14. Alisher Navoiy. (1983). Mahbub ul-qulub. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.